

LES EMOCIONS DEL POBLE MENUT

Es comença a traduir al català l'obra de l'escriptora i reportera bielorussa Svetlana Aleksíevitx, guardonada amb l'últim premi Nobel de Literatura pels seus «escrits polifònics» sobre l'antiga Unió Soviètica, considerats «un monument al sofriment i al coratge».

GENÍS BARNOSELL

Desesperança. Aquesta és el sentiment que presideix de la primera a la darrera pàgina *Temps de segona mà. La fi de l'home roig*, de Svetlana Aleksíevitx, i que ha editat en català Raig Verd (editorial que prepara l'edició de la resta de la seva obra: se n'acaba de publicar un segon lliurament, les seves terribles pàgines sobre Txernòbil, comentat a part). Desesperança pels efectes del comunisme sobre els habitants de la Unió Soviètica: «al laboratori del marxisme-leninisme, van crear una mena d'home particular: l'Homo sovieticus [...] Em sembla que conec bé aquest home [...] Ell sóc jo. Són els meus coneguts, amics, pares» (p. 23). I desesperança per la crisi de la Perestroika i pel capitalisme de la nova Rússia. «En aquell temps vivia malament. Ara la vida és terrible» (p. 401), diu una de les protagonistes del llibre. Però ni s'hi pot fer res, ni a ningú no li interessa: «Molt bé –li diuen a l'autora–, escriui... Publiqui... Les bones persones ho llegiran i es posaran a plorar, mentre que les dolentes... Les qui més importen... Ni tan sols no ho llegiran. I perquè ho haurien de fer?» (p. 467).

A Svetlana Aleksíevitx, nascuda a Ucraïna el 1948 de mare ucraïnesa i de pare bielorús, premiada en l'última edició del premi Nobel de Literatura, sí que li interessa. Li interessen «els brins, les engrunes de la història del socialisme 'domèstic', 'interior'. La manera com vivia dins l'ànima de la gent» (p. 24), els «milers de detalls d'una vida que ha desaparegut» perquè «és l'única manera de fer entrar la catàstrofe dins un límit familiar i d'intentar explicar-ne alguna cosa» (p. 27-28).

La història, diu l'autora, s'interessa pels fets. I els fets –els recullo de les bases de dades del Banc Mundial i d'altres organismes internacionals– són

que el producte interior brut rus va caure dramàticament entre 1991 i 1992 i que no es va recuperar fins avançada la primera dècada del segle XXI, que l'esperança de vida va començar a reduir-se a Rússia el 1998 i que no va recuperar el nivell d'aquesta data fins al 2006, que el consum d'alguns aliments bàsics, (com la llet i els seus derivats, el peix, el sucre, els cereals, les patates o les fruites) continuava essent, el 2009, inferior al de

A Svetlana Aleksíevitx li interessien les «emocions», que normalment queden «al marge» de la història. I li interessien, sobretot, les emocions de la «gent», de «tots els qui van participar en el drama socialista». I ho fa a través d'històries personals que ha enregistrat arreu de l'antiga Unió Soviètica.

l'any 1989, i que el consum de béns durables (televisions, cotxes o electrodomèstics) no va assolir els nivells del 1990 fins el 2003. A ella li interessien les «emocions», que normalment queden «al marge» de la història. I li interessien, sobretot, les emocions de les «famílies», de la «gent», de «tots els qui van participar en el drama socialista» (p. 23 i 28). I ho fa a través de

testimonis, d'històries personals que ha enregistrat viatjant arreu de l'antiga Unió Soviètica.

La primer part s'obre amb un apartat breu («De veus del carrer i de converses a la cuina, 1991-2001») que, malgrat el títol, ressegueix els anys que van de mitjans de la dècada de 1980, amb l'accés de Gorbaxov al poder, al 2001, ja amb Putin. S'hi narra l'esperança despertada per la Perestroika, el seu fracàs, i el canvi dràstic de valors que va suposar el nou règim. De «Gorbi» «ens vam enamorar» i «després desenamorar» (p. 40). Rere ell «va esclatar el capitalisme» (p. 39) i mentre alguns, «els més forts i agressius es van dedicar als negocis» (p. 49), molts d'altres, «la majoria de la gent», que «no era antisoviètica» sinó que «només volien tenir una vida millor» (p. 41) es van veure abocats a un tipus de vida que no coneixien. El resultat, que preludeix el conjunt tot del llibre, va ser «una desil·lusió total» (p. 50). El gruix d'aquesta primera part, sota el títol «Deu històries amb un interior roig», explica deu conjunts d'històries protagonitzades per personatges formats sota el comunisme i, sobretot, que havien cregut en ell, i hi havien cregut fermament, com una «fe» –mot que es repeteix diverses vegades–, malgrat que el règim els havia, també, maltractat a consciència, a ells directament o als seus familiars.

Hi apareixen membres del Partit Comunista amb càrrecs a nivell local, que creien en «El Gran Home Soviètic» (p. 63) i que «entre els comunistes hi havia moltes persones intel·ligents i honestes» (p. 71), i que amb la caiguda del comunisme es van trobar al carrer, amenaçats pels seus veïns, com Ielena Iúrevna, el pare de la qual havia estat condemnat a sis anys de treballs

forçats simplement perquè en la campanya de Finlàndia els enemics l'havien salvat de morir congelat en un llac i que, retornat a casa, rehabilitat i amb dos sous de soldat, «vivía sense rancúnia, considerava que era l'època que li havia tocat viure [...] Construïen un gran país» (p. 67).

Soldats, veterans de la Segona Guerra Mundial, com un vell membre del PCUS que considerava que «la meua època ha acabat abans que la meua vida» (p. 201), malgrat que la seva dona va ser deportada, ell mateix arrestat i que només va recuperar «l'honor» anant com a voluntari a combatre: «miri d'entendre-ho. Només se'ns pot jutjar segons les lleis de la religió. De la fe! [...] Aaah, nosaltres teníem fe...» (p. 220) –mentre el nét explica acudits de comunistes. I no només soldats. Civils com Marina Tikhonovna, que explicava a l'autora que «he passat tanta gana a la vida que el que més m'agrada és veure el blat madurar», represaliada per haver-se quedat a viure a la seva regió quan van ser ocupada pels nazis i que ara creu que «no hi ha esperança» (p. 103-104). «Vam patir per no res» (p. 113).

Professionals com la metgessa Margarida Pogrebítskaia, que estimaven «la pàtria amb un amor sense límits», convençuts de les capacitats tecnològiques de l'URSS amb una «fe» que

«supera la raó» i que ara diu que «els nostres diners es van volatilitzar en un dia [amb la teràpia de xoc de Gaidar, el 1992, que va provocar un sobtat augment de la pobresa i la desigualtat]. Els nostres diners ... i la nostra vida» (p. 121 i 123). Joves i treballadors que van defensar Ieltsin el 1991, perquè volien la «llibertat», «un socialisme més suau, més humà» i no pas el «capitalisme salvatge» (p. 165). Per a molts d'ells, el sense sentit del comunisme va donar pas al sense sentit del capitalisme, amb els llibres –un dels símbols del comunisme per a l'autora, encara que fossin censurats– i l'amistat substituïts per l'afany de diners.

I d'aquí els abundants suïcidis que emplen aquesta primera part: el jove Ígor de 14 anys que es va suïcidar amb el comunisme; un dels instructors de la ja citada Ielena Iúrevna; Timerian Khabulovítx, heroi defensor de Brest el 1941, que es va suïcidar deixant escrit que «vam ser herois i morim en la misèria!» (p. 225). Preparats per a un altre tipus de vida, el capitalisme va suposar un «revolt tan brusc» (p. 196) que molts, sobretot d'entre els més grans, no van saber adaptar-s'hi, i d'aquí el desençís: «o bé es troba la manera de posar el menjar a taula per a la família o bé t'aferres a la nostàlgia dels ideals soviètics» (p. 198). I a l'extrem, la guerra: entre georgians i ab-

khazos, on els soldats van passar de «defensors de la pàtria» a bandits. El títol d'aquesta primer part és molt clar: «L'apocalipsi com a consol». El desastre del present com a consol del desastre del passat.

A la segona part del llibre, els protagonistes dels relats són més joves, més aliens al comunisme, i posen l'èmfasi en l'experiència més recent. L'arribada del capitalisme ha suposat el triomf dels «traficants» (p. 364), dels «bandits» que «anaven pels carrers sense amagar ni tan sols les pistoles» (p. 369) i que tenien comprada la policia. De la desaparició dels sentiments, substituïts per «diners, sexe i un parell de pistoles», situació en la qual «els homes consideren que la dona és una presa» (p. 381). Del conflicte generacional. De la repressió a la Bielorússia de Likaixenco, «el darrer dictador d'Europa» (p. 511).

En la que pràcticament és l'única història d'èxit relatada en el llibre, una dona que es considera feta a si mateixa, que es defineix com una «depredadora», es confessa sola (p. 395) i explica que els homes que ha conegut –rics, que són els que ha desitjat sempre– són capaços de les més grans excentricitats i brutalitats només per superar l'avorriment. D'aquí, l'esclat un altre cop dels suïcidis (p. 377, 381, 439, 464).

Però la major part d'aquestes històries tenen com a epicentre les guerres de la desintegració de la URSS: Txetxènia, Nagorno-Karabakh, Tadjikistan. La nostàlgia de la pax soviètica es reflecteix una vegada i una altra –en una contraposició poc exacta entre les purgues stalinistes, vistes només com a ideològiques i sense contingut ètnic, i els enfrontaments ètnics del present: «vivíem tots plegats, com una única família, azerbaidjanesos, russos, armenis, ucraïnesos, tàtars [...] Tothom tenia la mateixa nacionalitat. Tots érem soviètics i parlàvem rus» (p. 347-348). En el present, en canvi, totes les diferències esclaten en conflictes irresolubles. «A la plaça s'hi havien congregat tot de persones vestides de negre, que ballaven i cantaven [...] amb ganivets i punyals [...] 'Mort als infidels! Mort!'» (p. 351). La Segona Guerra Mundial es va lliurar per valors, les del present, per petroli i sense sentit.

I a Moscou, capital abans de tots els pobles, esclata ara el terrorisme i el racisme: «Tenia por de sortir de casa i de voltar per la ciutat [...] A l'estació de metro Avtozavódskaia, un noi es va fer volar, un kamikaze. Un txetxè [...]» (p. 397 i 402). «[A la Plaça Roja] hi ha caps rapats amb esvàstiques. Per a ells, Rússia és dels russos» (p. 361). «Li seré sincer... [diu un policia] Els fem la vida insuportable [als immigrants] expressament perquè toquin el dos» (p. 443). «Un escombriaire tadjik firma un contracte segons el qual percep trenta mil rubles, però en veritat n'hi paguen set mil en negre. La diferència se la queden i se la reparteixen els càrrecs intermedis» (p. 443-444). L'acusació que «ells» havien començat les guerres es repeteix: «recordi com apunyalaven els russos als anys noranta» (p. 445), «russos, foteu el camp de Tadjikistan» (p. 447).

Només una sola vegada, que jo m'hi hagi fixat, l'autora esberla la idíl·lica convivència ètnica de l'URSS: «Jo no em penedeixo de l'URSS... Teníem un veí, en Kòlia, que era rus... Quan ma mare li responia en tadjik, ell cridava: 'Parla normal! La terra és vostra, però el poder és nostre!'. La mare plorava» (p. 452).

Amb les entrevistes de Svetlana Aleksiévitx, la «gent petita» (p. 444) troba una via d'expressió. Els seus testimonis constitueixen la matèria primera d'aquests «escrits polifònics» que l'Acadèmia Sueca destaca de l'autora i que són «un monument al sofriment i al coratge» –al sofriment, segur; al coratge, potser

Coneixem l'eficàcia del recurs literari de portar les veus dels testimonis per olorar l'essència d'una època, d'unes circumstàncies o d'unes experiències. I Svetlana Aleksiévitx ho fa amb mestratge i ens acosta a «la quantitat infinita de veritats humanes» d'aquells que rarament són escoltats.

també si per coratge entenem sobreviure en condicions extremes, però la novel·la és plena de suïcidis. «La mare estava en xoc. La mare va entrar a l'isba i es va posar de genolls, demanant-me perdó per haver arruïnat la meua vida» (p. 371). Coneixem l'eficàcia del recurs literari de portar les veus dels testimonis per olorar l'essència d'una època, d'unes circumstàncies o d'unes experiències. I Svetlana Aleksiévitx ho fa amb mestratge i ens acosta a «la quantitat infinita de veritats humanes» (p. 28) d'aquells que rarament són escoltats.

L'estratègia de recollida d'informació de l'autora no és, sens dubte, l'enquesta, una tècnica destinada a recollir informació quantitativa. Ben al contrari, com assenyala l'autora mateixa, la tècnica utilitzada és l'entrevista, l'entrevista a fons, dissenyada per recollir informació qualitativa, percepcions, creences, actituds, sentiments

i emocions. Però en el cas d'Aleksiévitx quasi podríem afirmar que és un tipus d'entrevista tenyida profundament del que s'anomena «observació participant», segons la qual la investigadora passa a formar part del grup investigat.

De fet, en aquest cas, la investigadora ja forma part de bon començament del grup investigat. «Ell [l'Homo sovieticus] sóc jo». I en aquest sentit l'entrevista, poc estructurada segons els fragments que l'autora transcriu, flueix gairebé com una forma de compartir experiències, més que no pas com a investigació. Positivisme o «positivisme ingenu» a la base de la teoria del coneixement de l'autora, en la mesura que enfila els testimoniatges amb molt poques explicacions, esperant que parlin ells tot sols? Jo ho veig més com un artifici literari, com una forma de presentar com a realitat pura i nua el que no deixa de ser una tria, una selecció del que sembla un corpus de documentació immensa obtinguda en el seu anar i venir per l'antiga URSS. Seria molt interessant d'observar, en les entrevistes gravades per l'autora, d'una banda, les preguntes que fa. Per a què s'interessa amb més èmfasi i per a què no, o no tant? I, d'altra banda, contrastar el corpus de respostes amb la seva tria per construir el llibre i el grau de recreació literària que hi aplica.

Diu l'autora que la història s'ocupa de fets i ella de sentiments. Sabem que la història també s'ocupa de sentiments, però ho fa (o ho hauria de fer) amb mètodes explícits que Aleksiévitx no respecta. Crec que una hipòtesi molt vàlida per a l'anàlisi del seu conjunt de documentació seria la següent: l'autora construeix el relat de les emocions de l'Homo sovieticus amb els materials constructius de les seves entrevistes, però amb els plànols d'un edifici que no són altres que els de les seves pròpies emocions. El rebuig del comunisme, la recerca de la llibertat, la desil·lusió davant el capitalisme salvatge i l'arbitrarietat del poder. No és l'Homo sovieticus qui parla. És Svetlana Aleksiévitx, i, per descomptat, molts Homo sovieticus. Però la Rússia actual no s'entendria si aquesta fos tota la realitat. Putin no s'entendria si aquesta fos tota la realitat.

«Rússia sempre ha estat i serà un imperi. No som només un gran país, som una civilització diferent de tota la resta». «De totes maneres sóc un imperialista! Vull viure en un imperi. Putin és el meu president» (p. 337). Poques són les veus que ressonen així al llibre, però hom sospita que són moltes més a Rússia. Els criteris de selecció de l'autora, doncs, són clars i són dràstics.

Però això no treu, és clar, que l'aportació d'Aleksiévitx, més enllà de la seva potència literària, més enllà de les emocions i de les llàgrimes i tot que desperta, sigui d'un interès enorme per entendre la Rússia recent. Perquè posa rostres humans a les xifres, il·lumina les experiències concretes de molts i molts soviètics, i ens demostra que no es pot fer una història sense humans. És per això que els seus lectors només poden desitjar que continuï escrivint (i que Raig Verd la publiqui). Ningú millor que ella, potser, per explicar les vivències d'aquells que van convertir la seva desesperança en suports a Putin. ■

ASSAIG
Svetlana ALEKSIÉVITX
Temps de segona mà.
La fi de l'home roig
 Traducció de Marta Rebón
 Barcelona: Raig Verd Editorial, 2015.
 544 pp, 24,95 €

ASSAIG
Svetlana ALEKSIÉVITX
La pregària de Txernòbil
 Traducció de Marta Rebón
 Barcelona: Raig Verd Editorial, 2016. 432 pp., 21,90 €

TXERNÒBIL I ELS SOMNIS DEL SEGLE XX

Si *La fi de l'home roig* dibuixa el panorama general dels antics països soviètics, si és per dir-ho d'alguna manera un recopilatori dels efectes sobre les persones de l'existència del comunisme, *La pregària de Txernòbil* és un cas particular: una terrible descripció de l'accident nuclear de Txernòbil, a Ucraïna, a pocs quilòmetres de la frontera amb Bielorússia, i de les seves conseqüències ecològiques i humanes. Cas particular de *La fi de l'home roig* perquè el desastre fou conseqüència de les presses i de la manca de seguretat amb què la central fou construïda a inicis de la dècada de 1970, de l'opacitat i incompetència amb què fou gestionat un primer accident el 1982, dels «errors de seguretat habituals» en els anys previs a 1986. I els seus efectes es notaran durant centenars d'anys. Centenars d'anys de conseqüències de l'URSS.

A *La pregària de Txernòbil*, publicat originàriament el 1997, Aleksiévitx ja hi practicà les mateixes formes de recopilació de la informació que hem vist a *La fi de l'home roig*, una manera semblant de triar la informació i presentar-la, la mateixa potència literària, la mateixa implicació personal («d'aleshores ençà la meua vida i jo ens convertirem en part de l'esdeveniment») i la mateixa atenció al patiment de la gent: liquidadors, soldats, metges, infermeres, pagesos, dones embarassades, nens i nenes que van néixer amb terribles patologies. «Jo em dedico a allò que he denominat la història silenciada, a les petjades imperceptibles del nostre pas per la Terra i pel temps. Escric i recullo la quotidianitat dels sentiments, dels pensaments i de les paraules. Intento enregistrar la vida quotidiana de l'ànima. La vida del dia normal i corrent de persones normals i corrents» (p. 49).

De les primeres pàgines a les darreres, *La pregària de Txernòbil* porta el dramatisme de *La fi de l'home roig* a les seves cotes més elevades. «La pell se li va començar a esquerdar a les mans, a les cames... Tot el cos se li va cobrir de furóncols. Quan movia el cap sobre el coixí hi quedaven flocs de cabells...» (p. 37). «Jo no he viscut la guerra. Però això me la va fer recordar... [...] Ens van enganyar. Ens van prometre que al cap de tres dies tornariem» (p. 260). «Quan va morir, ningú no volia apropar-s'hi, tothom tenia por» (p. 410). Per les seves pàgines hi desfila el patiment, però també el sacrifici, la «fe», l'acatament de les ordres. Totes les característiques que l'autora considera pròpies del funcionament del comunisme. I també la nostàlgia per aquella «mà de ferro» sinònim, creuen alguns, de «justícia» (p. 385).

Però Aleksiévitx no s'enganya sobre el significat de Txernòbil. «Van confluïr dues catàstrofes. Una de social: a la nostra cara es va esfondrar la Unió Soviètica, el gegantesc continent socialista va quedar engolit per les aigües. I una altra de còsmica: Txernòbil. Dues explosions globals» (p. 59-60). No només perquè Txernòbil va afectar Ucraïna, i Bielorússia, i tot Europa, i les seves radiacions van arribar al Japó i als Estats Units. És quelcom més profund. «És una catàstrofe de la consciència. El món de les nostres conviccions i dels nostres valors va esclatar a trossos [...] El passat s'ha revelat impotent davant Txernòbil; l'únic coneixement que se n'ha salvat és el coneixement de la nostra ignorància [...] De vegades m'ha semblat que escrivia sobre el futur...» (p. 60-62). Escric aquestes ratlles a pocs dies del cinquè aniversari del desastre de Fukushima. Txernòbil no és la tomba dels somnis tecnològics de l'URSS. Txernòbil i Fukushima són la tomba dels somnis tecnològics del segle XX. **GB**